

Марин Петков (България, Велико Търново)

**ЕДНА РЯДКА ЛИЧНОИМЕННА ОСНОВА В
СТАРОБЪЛГАРСКИЯ ОНОМАСТИКОН**

**A RARE STEM FOR PROPER NAMES IN THE OLD
BULGARIAN ONOMASTICON**

In the Old Bulgarian system of proper names which still has not been studied in detail, we come across the two rare male proper names consisting of two components *Vladchert* (XI c.) and *Chertibrat* (the beginning of XII c.) the origin of which is considered to be Slavic. While the stems *Vlad-* and *-brat* are familiar to Bulgarian (and Slavic) onomastics, the stem *Cherti-/chert* is not known. Most probably it points to the verb *chertaya* (draw) and in names maybe it means the drawing or outlining of the boundaries of the lands owned by the prince.

Keywords: *proper names, stem, onomasticon*

Върху византийски печат, датиран в първата половина на XI в., се чете личното име *Βλαδτζέρτης*, който е титулуван магистър и катепан на Месемврия (Несебър). Печатът е издаден от Г. Закоc (вж. Закоc 1984: 460, № 1059)*, който вижда във въпросния Владцертис един от „онези българи, които след 1018 г. са получили почетни титли и длъжности във византийската администрация”. Той дори твърди, че името му е безспорно славянско (Божилев, цит. съч., бел. 2.), но за съжаление не прави опит за етимология. От своя страна И. Божилев се спира по-обширно на датировката и въз основа на различни данни стига до извода, че печатът вероятно е от втората половина на XI в. Той също не дава обяс-

* Тъй като тази публикация ми беше недостъпна, тя е цитирана по Божилев 1995: 255, № 184.

нение на произхода на името. Доколкото ми е известно, такива опити не са предприемани изобщо. Тъй като името е носено от българин през XI в., то следователно е част от старобългарския ономастикон и заслужава опит за етимологично обяснение.

Както споменах, Г. Закос счита двусъставното име *Βλαδτζέρτης* за славянско по произход. Очевидно той се влияе от обстоятелството, че първата съставка *Влад-* (< праслав. **vald-* ‘владее’) е изключително разпространена в славянската антропонимия (срв. Миклошич 1927: 41 сл.; Свобода 1964: 91 сл.; Шлиперт 1978: 170). Тя е добре засвидетелствана в имена още от епохата на Първото българско царство и е носена както от представители на българската аристокрация, срв. българския княз *Владимир* (889–893), наричан още *Расате* (Златарски I/2: 257 сл.; Заимов 1988: 52; за формите вж. Моравчик 1958: 90) или *Владислав* (1015–1018), наричан още *Йоан* (Иван), племенник на цар Самуил и на свой ред български цар (Златарски I/2: 257 сл.; Заимов 1988: 52; за формите вж. Моравчик 1958: 90), така и на селячеството, срв. Власий *Владко* от Иерисо в Атон, който през 982 г. е бил свидетел (Иванов 1970: 21).

Неясна остава обаче втората част на името, най-вече защото по принцип в българската личноименна система не са познати проприални конструкции с нейно участие. Но макар и рядка, тя в никакъв случай не е уникална. Така например през 1103 г. в село Радоливо край Ивирон, за което от изворите се знае, че през Средновековието е населено основно от славяно-българи (по-подробно по въпроса вж. Божилов 1995: 34 сл.; Иванов 1970: 22 сл.), париците Николай и Константин са носили името *Τζερτιβράτος* (*Actes d’Iviron* II: 294). Оставям настрана въпроса в каква родствена връзка се намират двамата (баща и син?; братя?; братовчеди?) и дали изобщо са роднини. Не може със сигурност да се отговори и на въпроса дали двамата изобщо са българи, защото едно славянско име само по себе си по никакъв начин не гарантира славянска (или в случая българска) етническа принадлежност на носителя си. По-важен в конкретния случай е фактът, че основата *Τζερτι-* се среща отново, само че този път тя функ-

ционира като първа съставка на едно сложно име от славянски произход, чиито втори елемент е праславянската основа *brātr- ‘брат’, достатъчно добре представена в старобългарската личноименна система, срв. имена като *Братко* (982 г.; Божилов 1995: 45), *Братена* (1073 г.; Дуйчев 1981: 367), *Братомир* (1163 г.; Божилов 1995: 60, бел. 173), *Братин* (1163 г.; Божилов 1995: 60, бел. 173) и др. Логично следва, че щом основата *Тѣрѣти-/тѣрѣтѣс* се среща в две старобългарски сложни лични имена, чиито друг елемент е славянски по произход, то най-вероятно тя също е славянска. В следващите редове ще направя опит да дам славянско обяснение на произхода на тази основа.

Първият въпрос е каква фонетична стойност има началният звук в основата. Можем да допуснем, че графемната комбинация <тѣ> от една страна предава славянско /ts/, но от друга тя може да предава славянско /tʃ/, тъй като гръцкият език не разполага с такава фонема и в такъв случай субституира славянската звучна съгласна с най-близката по артикулация домашна беззвучна такава. Вземайки тази особеност предвид, може с голяма сигурност да се твърди, че славянският първообраз на основата *Тѣрѣти-/тѣрѣтѣс* е именно с инициално /tʃ/.

Вторият въпрос е свързан със структурата на двете имена. Заради свързващата гласна *ѣ* в *Тѣрѣтиѡрѣтѣс* с най-голяма вероятност може да се допусне, че първата съставка е отглаголна. Струва ми се, че тук наблюдаваме праславянския глагол *čьrtiti ‘правя граници’, произведен от *čьrtā ‘черта; граница’ (ЭССЯ 4: 163). От същата основа произлиза и съществителното праслав. *čьrtь ‘зъл дух; дявол’, засвидетелствано в староруски и като лично име (вж. ЭССЯ 4: 164 сл.), но според мен то няма отношение към въпросните две имена, защото не е засвидетелствано като апелатив в старобългарски. Така двете лични имена могат да се реконструират съответно като стб. *Владчъртъ (*Владчерт*) и стб. *Чъртибратъ (*Чертибрат*).

Семантично основата *čьrti- спада към групата на онези личноименни елементи, отнасящи се до военната сфера и по-специално до една от характеристиките на княза, а именно да прокарва граници на владенията си и да властва в тях. Такава семантична група

се наблюдава много добре в старобългарския ономастикон (срв. Петков 2009: 55 сл.).

От семантична гледна точка *Владчерт* е все още с прозрачна конструкция. Основата *-*čьrtь* може да се разглежда като *poimen agentis*, което прави възможно тълкуването на името като ‘този, който чертае владенията’. От своя страна *Чертибрат* е по-скоро копулативен композит, възникнал вследствие на произволна комбинация от две основи без пряка смислова връзка помежду им.

ЛИТЕРАТУРА

Actes d’Iviron II: Actes d’Iviron. II. Du milieu du XIe s. à 1204. Edition diplomatique par J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou (Archives de l’Athos, XVI). Paris, 1990.

Божилов 1995: Божилов, И. Българите във Византийската империя. София, 1995.

Дуйчев 1981: Дуйчев, И. Проучвания върху средновековната българска история и култура. София, 1981.

Заимов 1988: Заимов, Й. Български именник. София, 1988.

Закос 1984: Zakos, G. Byzantine Lead Seals. Vol. II. Compiled and Edited by J. Nesbit. Berne, 1984.

Златарски I/2: Златарски, В. История на българската държава през средните векове. Т. I: Първо българско царство, част 2: От славянизацията на държавата до падането на Първото царство, под редакцията на доц. П. Ц. Петров. София, 1971.

Иванов 1970: Иванов, Й. Български старини из Македония, под редакцията на проф. Б. Ангелов и проф. Д. Ангелов (фото-типно издание). София, 1970.

Миклошич 1927: Miklosich, F. Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen. Drei Abhandlungen. Manulneudruck aus Denkschriften der Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Wien 1860–1874. Heidelberg, 1927.

Моравчик 1958: Moravcsik, G. Byzantinoturcica. Bd. 2: Sprachreste der Türkvolker in den byzantinischen Quellen, zweite durchgearbeitete Auflage. Berlin, 1958.

Петков 2009: Петков, М. Словообразователните модели в старовисоконемските и в старобългарските славянски антропоними. Автореферат на дисертация. Велико Търново, 2009.

Свобода 1964: Svoboda, J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964.

ЭССЯ 4: Этимологический словарь славянских языков. Пра-славянский лексический фонд. Под редакцией члена-корреспондента АН СССР О. Н. Трубачева. Выпуск 4. Москва, 1977.

Шлимперт 1978: Schlimpert, G. Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte. Berlin, 1978.